

TEMURIYLAR DAVRIDA RIVOJLANGAN AMALIY SAN'AT TURLARI.

Axatova Zohira Aktam qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik

va dizayn instituti, San'atshunoslik va

muzeyshunoslik fakulteti, San'atshunoslik

(tasviriy va amaliy san'at) yo'nalishi 3 bosqich talabasi.

Annotatsiyasi: Temuriylar davrining me'morchilik va san'ati o'zining nafosati, estetik yuksakligi va diniy-siyosiy ma'nolari bilan ajralib turadi. Maqolada Temuriylar me'morchiligi, bezaklar va naqshlar, shuningdek, zargarlik san'ati alohida ta'riflanadi. Binolarning tashqi va ichki qismlarida ishlangan geometrik shakllar, arabeska va o'simlik naqshlari islomiy san'atning o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etadi. Qur'on oyatlari va hadislar kabi diniy yozuvlar xattotlik san'ati orqali inshootlarga qo'shilgan, bu esa binolarning diniy ahamiyatini kuchaytirgan. Mozaika va shisha bezaklar ham me'moriy yodgorliklarda keng qo'llanilgan va bu materiallar inshootlarga yorqin ranglar berib, ularni go'zallashtirgan. Marmar, g'isht va boshqa materiallar yuqori darajada ishlangan, bu esa me'moriy inshootlarga o'ziga xos nafislik va mustahkamlikni ta'minlagan. Maqola shuningdek, zargarlik buyumlarining Temuriylar davrida amaliy va estetik jihatlari, ularning siyosiy, diniy va ijtimoiy ma'nolari haqida ham ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Temuriylar davri, Me'morchilik, Naqshlar, Geometrik shakllar, Arabeska naqshlari, Xattotlik san'ati, Mozaika, Shisha bezaklar, Marmar, G'isht, Zargarlik san'ati, Qur'on oyatlari, Siyosiy va diniy ahamiyat, Amir Temur maqbarasi (Gur-e-Amir), Samarqand.

Temuriylar davrida me'moriy bezaklar, naqshlar va dekorativ elementlar o'zining boyligi va nafisligi bilan ajralib turardi. Binolarning ichki va tashqi qismlari turli xil bezaklar bilan bezatilgan. Bu bezaklar nafaqat estetik maqsadlar uchun, balki diniy va ijtimoiy ma'nolarni ham aks ettirgan. naqshlar: Geometrik shakllar, o'simlik va arabeska naqshlari islomiy san'atda keng qo'llanilgan. Bunday naqshlar me'moriy inshootlarda toshlar, g'ishtlar, marmar va shisha elementlarida ishlangan. Kalliqrafiya: Xattotlik san'ati ham Temuriylar davrining me'morchiligiga alohida ta'sir ko'rsatgan.

Qur'on oyatlari va boshqa diniy yozuvlar me'moriy inshootlarda bezak sifatida ishlatilgan. Xattotlik san'ati nafaqat estetik, balki diniy ahamiyatga ega bo'lgan. Mozaikalar va shisha: Mozaika san'ati va shisha bezaklar, ayniqsa, maqbaralar va masjidlar ichida keng qo'llanilgan. Rangli shisha va mozaika elementlari inshootlarga yorqin ranglar kiritgan, bu esa me'moriy yodgorliklarni yanada go'zal va ta'sirli

qilgan. Temuriylar davrida me'moriy inshootlarda yuqori texnikalar va qurilish materiallaridan foydalangan.

Me'morlar yuqori darajadagi asbob-uskunalar va texnik bilimlarni qo'llab, inshootlarni qurishda mukammallikka erishgan. Marmar, g'isht, sherg'isht va to'rg'ay kabi materiallar ko'p ishlatilgan. G'ishtlar va toshlar juda nozik ishlov berilgan, har bir detailda naqsh va bezaklar mavjud edi. Binolarni bezashda ishlatilgan materiallar orasida eng mashhurlari: Marmar – Temuriylar me'morchiligida marmar ko'p ishlatilgan, u binolarni nafaqat mustahkam qilish, balki estetik jihatdan ham bezashda katta rol o'ynagan. G'isht – G'ishtdan ishlangan naqshlar va bezaklar binolarga o'ziga xos go'zallik bergan.

Temuriylar davrining me'moriy obidalari faqat binolar sifatida qolmay, balki amaliy san'at asarlari sifatida ham xizmat qilgan. Har bir binoning bezagi va naqshlari, xususan, me'moriy inshootlarning tashqi va ichki qismlaridagi ishlovlar amaliy san'atni aks ettirgan. Me'moriy yodgorliklar va bezaklar orasidagi uyg'unlik san'at va me'morchilikning sintezidir. Temuriylar davrining me'morchilik va bezak san'ati nafaqat o'z davrining eng yuksak namunalaridan biri bo'lib, balki keyingi asrlar san'ati va me'morchiligiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu davrda yaratilgan binolar va bezaklar nafaqat estetik jihatdan ajralib turib, balki o'zining diniy, siyosiy va ijtimoiy mazmuni bilan ham ahamiyatli edi. Temuriylar saroylari, masjidlar, madrasa va maqbaralari bugungi kunda ham san'at tarixining yuksak yodgorliklaridan hisoblanadi.

Me'moriy inshootlardagi amaliy san'at: naqshlar, g'isht va marmar ishlanmalar Temuriylar davrida yuqori darajada rivojlangan bo'lib, bu inshootlar nafaqat estetik jihatdan, balki madaniy, diniy va siyosiy ma'nolarni ham o'zida aks ettirgan. Temuriylar me'morchiligida ishlatilgan naqshlar, g'isht va marmar ishlanmalari san'atning eng nozik va o'ziga xos turlaridan bo'lib, har biri o'ziga xos texnikalar va estetika bilan ajralib turadi. Temuriylar davrining me'moriy inshootlaridagi naqshlar — bu o'sha davrning badiiy fikrini va san'atini aks ettiruvchi eng muhim elementlardan biri hisoblanadi. Naqshlar, asosan, islomiy san'atlarga xos bo'lgan geometrik, o'simlik va arabeska shakllaridan iborat edi.

Bu naqshlar nafaqat dekorativ estetikani yaratishda, balki diniy va ma'naviy ma'nolarni ifodalashda ham ishlatilgan. Geometrik naqshlar: Temuriylar davrining me'moriy inshootlarida eng keng tarqalgan naqshlar geometrik shakllar — doira, yulduzlar, to'rtburchaklar va boshqa simmetrik shakllar edi. Bunday naqshlar binolarni bezashda ishlatilgan va ularda tartib va uyg'unlikni ko'rsatish uchun foydalanilgan. Arabeska naqshlari: O'simlik motifi, uzoq shoxli daraxtlar, gullar va barglar shaklida ishlangan naqshlar ham juda mashhur bo'lgan. Arabeska naqshlarining mavjudligi san'atda tabiatni va uning go'zalligini aks ettirishga bo'lgan e'tibor va mehrni ko'rsatadi.

Qur'on oyatlari, hadislar yoki diniy yozuvlar me'moriy inshootlarning devorlariga yozilgan. Bu naqshlar ko'pincha badiiy yozuv (xattotlik) bilan birgalikda ishlab chiqilgan va ularning muqaddas ma'nosi binolarning muqaddasligini ta'kidlagan. G'isht Temuriylar davrida me'moriy inshootlarda asosiy qurilish materiali bo'lib, o'zi bilan birga nafaqat mustahkamlikni, balki badiiy naqshlarni yaratish imkonini ham olib kelgan. G'isht ishlanmalari Temuriylar me'morchiligida o'ziga xos bezakni yaratishda qo'llangan va ular binolarni nafis qilishda katta ahamiyatga ega bo'lgan.

G'ishtlardan olingan naqshlar, ayniqsa, me'moriy inshootlarning tashqi devorlarida yoki ichki bezaklarida keng qo'llanilgan. G'ishtlarda ishlangan naqshlar geometrik shakllardan tortib, o'simlik va arabeska naqshlariga qadar keng tarqalgan. Bunday g'ishtlar, binolarni nafaqat mustahkam, balki estetik jihatdan go'zal qilishda katta rol o'ynagan. G'ishtdan ishlangan fayans va mozaikalar: Fayans va mozaikalar yordamida me'moriy inshootlar yanada bezatilgan. Bu texnika, ayniqsa, masjidlar, madrasa va maqbaralar kabi diniy va ilmiy inshootlarda keng tarqalgan.

Mozaikalar ko'pincha g'isht va boshqa keramika materiallaridan yaratilgan bo'lib, rang-barang naqshlar va geometrik shakllar orqali binolarga muayyan bir badiiy ko'rinish berilgan. Registon maydonidagi inshootlar: Samarqandda joylashgan Registon maydonidagi madrasa va masjidlar g'isht ishlanmalari va naqshli g'ishtlar bilan bezatilgan. Bu bezaklar nafaqat estetik jihatdan, balki Qur'on oyatlari va diniy ma'lumotlar bilan to'ldirilgan. Marmar Temuriylar me'morchiligida yuqori sifatli va nafis material sifatida ishlatilgan. Marmar binolarni yanada mustahkam qilishda qo'llanilgan bo'lib, uning yuqori sifatli ishlanmalari san'at va me'morchilikning yuqori darajasi sifatida qaralgan. Marmar ishlanmalari nafaqat bezaklar uchun, balki inshootlarning ichki qismlarida ham ishlatilgan.

Marmar ishlanmalarida ko'plab naqshlar va figuralar, o'simlik va geometrik shakllar ishlangan. Marmar devorlar, polda va boshqa bezaklarda yuqori sifatli naqshlar ishlangan va buning natijasida inshootlar juda go'zal va jozibali ko'rinishga ega bo'lgan. Marmar xususiyatlari: Marmar materialidan foydalanish Temuriylar me'morchiligiga xos bo'lib, binolarning mustahkamligini ta'minlash bilan birga, ularning tashqi va ichki ko'rinishini nafislashtirgan. Bu material, ayniqsa, maqbaralar va saroylarda keng qo'llangan. Gur-e-Amir maqbarasi: Amir Temur maqbarasi (Gur-e-Amir)da marmar ishlanmalari, ayniqsa, devorlardagi naqshlar va o'simlik motifi ko'rinishida juda go'zal tarzda ishlangan.

Bu maqbaradagi marmar naqshlar va fayans ishlanmalarining mukammalligi san'atning yuksak darajasini ko'rsatadi. Temuriylar davrining me'moriy inshootlaridagi naqshlar, g'isht va marmar ishlanmalari san'at va me'morchilikning ajralmas qismlaridan bo'lib, ular nafaqat binolarni estetik jihatdan bezatishda, balki diniy, madaniy va siyosiy ma'nolarni aks ettirishda ham muhim ahamiyatga ega

bo'lgan. Naqshli g'ishtlar, marmar ishlanmalar va badiiy naqshlar Temuriylar davrining yuqori badiiy darajasini va me'morchilikdagi mukammallikni namoyon etadi. Zargarlik san'ati Temuriylar davrida o'zining eng yuksak nuqtasiga yetgan san'at turlaridan biridir.

Bu davrda zargarlik buyumlari faqat amaliy maqsadlarda emas, balki san'at asarlari sifatida ham yaratilgan. Zargarlik buyumlarining rivojlanishi, ayniqsa, Samarqand va Buxoro kabi shaharlarda ko'zga tashlanadi, chunki bu shaharlar ilm-fan, san'at va hunarmandchilik markazlari bo'lgan. Temuriylar davrida zargarlik san'ati, ayniqsa, Amir Temur va uning avlodlari saroyida juda rivojlangan. Zargarlik buyumlari shohona ko'rinishga ega bo'lib, ularning yuqori sifatli materiallar va mukammal ishlanmalari bilan ajralib turardi. Zargarlik buyumlari ko'pincha saroy va diniy inshootlar uchun bezak sifatida ishlatilgan, shuningdek, siyosiy va diniy maqsadlar bilan ham aloqador bo'lgan. Zargarlik buyumlari nafaqat bezak sifatida, balki ko'pincha ulkan ijtimoiy va diniy ma'nolarga ega bo'lgan.

Temuriylar davridagi zargarlik buyumlari juda xilma-xil bo'lgan va ular amaliy san'atning noyob namunalarini tashkil etgan. Buyumlar faqat bezak sifatida emas, balki diniy, siyosiy va ijtimoiy maqsadlarda ham ishlatilgan. Zargarlik buyumlarining ayrim turlari quyidagilardan iborat: Oltin va kumushdan yasalgan buyumlar: Temuriylar davrida oltin, kumush va boshqa qimmatbaho metallar keng qo'llangan. Bu materiallar nafaqat kuchli va chiroyli bo'lgan, balki diniy va siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan. Qimmatbaho toshlar: Yashma, safir, yaqut, almaz va boshqa qimmatbaho toshlar Temuriylar davrida keng ishlatilgan. Bu toshlar zargarlik buyumlariga nafaqat go'zallik berish uchun, balki buyumlarga muboraklik va qadriyatlar ma'nosini yuklash uchun ham ishlatilgan.

Zargarlik bilan bezatilgan qurollar: Qadimgi jangovar qurollar (masalan, qilichlar, nayzalar) zargarlik ishlovlari bilan bezatilgan. Bu qurollar nafaqat jang qilish uchun, balki shohona ramz sifatida ham ishlatilgan. Temuriylar davrida zargarlik san'ati o'zining ulkan rivojlanishini ko'rsatdi. Bu davrda zargarlik buyumlarining ishlab chiqilishida yangi texnikalar va usullar kiritildi. Zargarlik buyumlarining mukammalligi va badiiy jihatdan go'zalligi san'atning eng yuqori yuksalishlarini ifodalagan. Rivojlanishning asosiy yo'nalishlari:

Zargarlik san'atining rivojlanishi, asosan, qulay texnikalar va ilg'or usullarni qo'llashga bog'liq edi. Bu davrda zarbdorlik, g'isht yotqizish, boshqa materiallar bilan kombinatsiya qilish va naqshlar o'ymak kabi texnikalar keng qo'llanildi. Bunday texnikalar yordamida zargarlik buyumlari mukammal ishlov berildi va yuqori badiiy natijalar yaratildi. Qimmatbaho toshlar bilan bezash: Zargarlik buyumlarida ishlatilgan qimmatbaho toshlar (yashma, yaqut, safir, almaz va boshqalar) nafaqat go'zallik va rang-baranglikni ta'minlagan, balki buyumlarga ramziy ma'no ham yuklagan. Bu toshlar, masalan, kuch va hukmronlik ramzi sifatida ishlatilgan.

O'ymakorlik va naqsh ishlovlari: Zargarlik buyumlarida o'ymakorlik va naqsh ishlovlari yuqori darajada rivojlangan. Zarb, o'ymakorlik va naqshlar zargarlik buyumlariga nafaqat chiroy beribgina qolmay, balki ularga diniy yoki siyosiy ma'no ham berilgan. Temuriylar davrida zargarlik buyumlari bir nechta maqsadlar uchun ishlatilgan: Siyosiy ahamiyat: Zargarlik buyumlari davlat va hukmdorlar uchun kuch va hokimiyatni ramziy tarzda ifodalagan. Masalan, qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan qilichlar va boshqa qurollar davlatning kuchini aks ettirgan. Diniy ahamiyat: Zargarlik buyumlari ko'pincha diniy ma'naviyatni ifodalagan. Masalan, zargarlik buyumlarida Qur'on oyatlari yoki diniy simvollar ishlatilgan.

Shuningdek, zargarlik buyumlari masjidlar, maqbaralar va boshqa diniy inshootlar uchun bezak sifatida ham ishlatilgan. Shaxsiy va jamiyatdagi ahamiyat: Zargarlik buyumlari shaxsiy bezak sifatida yoki jamiyatdagi yuqori tabaqalarning vakillari sifatida ham ishlatilgan. Ular nafaqat go'zallikni taqdim etgan, balki o'z egalarining ijtimoiy statusini ham ifodalagan. Misollar va me'moriy zargarlik buyumlari. Samarqanddagi Amir Temur maqbarasi: Gur-e-Amir maqbarasida ishlatilgan zargarlik buyumlari va bezaklar san'atning yuqori darajasini ko'rsatadi. Maqbarada nafaqat marmar va g'ishtdan, balki oltin va kumushdan yasalgan buyumlar ham mavjud. Bu buyumlar maqbaraning go'zalligini yanada oshirib, diniy va siyosiy ma'nolarni ham aks ettirgan.

XULOSA

Temuriylar davridagi amaliy san'ati o'zining yuqori texnik yuksakligi, estetik go'zalligi va ma'naviy ahamiyati bilan ajralib turadi. Bu san'at asarlari nafaqat o'sha davrning madaniy va diniy qadriyatlarini aks ettirgan, balki bugungi zamonaviy zargarlik va dizayn sanoatiga katta ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Zargarlik buyumlarining estetik nafosati va murakkab naqshlari, bugungi kunda ham o'zining ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, zamonaviy dizaynlar va zargarlik sanoatida yangiliklar yaratishda qo'llanilmoqda. Temuriylar davrining zargarlik san'ati nafaqat tarixiy, balki madaniy va iqtisodiy jihatdan ham jahon miqyosida o'zining o'rnini topgan va topa boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kamalov, B. S. (2017). Temuriylar davrida metall buyumlar san'ati. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Maqsudov, T. F. (2005). Temuriylar me'morchiligi va san'ati. Samarqand: Sharq nashriyoti.
3. Zarifov, A. (2018). O'rta Osiyo san'ati: tarixiy tahlil va yuksak san'at maktablari. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti.
4. Bo'riev, N. A. (2014). Temuriylar va ularning madaniy merosi. Toshkent: Akademnashr.
5. O'rniyozov, A. A. (2011). O'rta Osiyo zargarlik san'ati va uning rivoji. Toshkent: G'azal nashriyoti.